

Begrippenlijst geschiedenis

De onderstaande begrippenlijst kan je helpen bij je voorbereiding op de toelatingstoets geschiedenis voor de pabo. De begrippen komen uit de handreiking geschiedenis van SLO. Ze sluiten aan bij de hierin opgenomen leerdoelen en toelatingseisen.

Hulpmiddel

De begrippenlijst helpt je bij het bestuderen van de leerstof die je moet kennen voor de toelatingstoets voor de pabo voor natuur & techniek. Alleen het bestuderen van deze begrippenlijst bereidt je niet voldoende voor op deze toets, want je beheerst de leerstof nog niet als je alle begrippen kent. De leerstof helpt je om verbanden tussen begrippen te zien.

De linkerkolom bevat begrippen uit de SLO-handreiking.
De middenkolom bevat omschrijvingen van de begrippen.
De rechterkolom geeft voorbeelden of toelichtingen.

Begrip	Omschrijving	Voorbeeld of toelichting
Historische bron	Tot historisch bronnen behoren alle overblijfselen uit het verleden, die informatie geven over dat verleden.	Voorbeelden van historische bronnen zijn o.a. voorwerpen, brieven, notulen, rekeningen en foto's.
Standplaatsgebondenheid	De positie en de ervaringen van iemand (de standplaats) bepalen het denken en handelen van mensen.	Standplaatsgebondenheid blijkt bijvoorbeeld in bronnen. Die zijn bepaald door de tijd waarin ze gemaakt zijn, de plaats waar ze gemaakt zijn en de persoon die ze gemaakt heeft.
Tijdbalk	Hulpmiddel om het verleden te ordenen.	Op een tijdbalk kan je het verleden aan de hand van jaartallen indelen in tijdvakken.
Verleden	Het verleden is de tijd, die voorbij is.	Verleden is de eerste fase in de indeling van de tijd in verleden-heden-toekomst.
Heden	Het heden is het steeds opschuivende moment waarin nu geleefd wordt.	Het heden zit tussen het verleden en de toekomst in.
Jaartal	Het jaartal geeft het jaar aan waarin een bepaalde gebeurtenis heeft plaatsgevonden.	Het jaartal 1648 heeft betrekking op het zelfstandig worden van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van Spanje: de Vrede van Münster.
Decennium	Een decennium is een periode van tien jaar	We leven nu in het tweede decennium van de 21ste eeuw
Eeuw	Een eeuw is een periode van honderd jaar	De tijd van 1600 tot 1700 wordt wel de Gouden Eeuw genoemd.
Voor en na Christus	Het verleden wordt onderverdeeld in de tijd voor de geboorte van Christus en de tijd na de geboorte van Christus.	De Romeinen kwamen naar de Lage Landen omstreeks 50 voor Christus.
Oorzaken	Een oorzaak is een mogelijke verklaring voor een gebeurtenis.	De uitvinding van de stoommachine is één van de oorzaken van het ontstaan van de Industriële Revolutie
Gevolgen	Een gevolg is een ontwikkeling die voorkomt uit een bepaalde gebeurtenis.	Een gevolg van het ontstaan van een agrarische samenleving is dat de nomadische levenswijze langzaam maar zeker verdween.
Continuïteit	Het verleden kent aspecten, die over een langere periode gelijk blijven.	Lange tijd bepaalde de kerk in het verleden het leven van de mensen.
Verandering	Het verleden kent aspecten die zorgen voor veranderingen.	Een voorbeeld van verandering is de ontkerkelijking.

1 Tijd van jagers en boeren [tot 3000 v.C.)

1.1 Jagers-verzamelaars

Prehistorie	De prehistorie is de tijd waaruit geen geschreven berichten bewaard zijn.	Op wereldniveau eindigde de prehistorie ongeveer 3000 v.C., in de Lage Landen ongeveer 50 v.C.
Lage Landen	Omschrijving van het huidige Nederland en België, toen deze landen nog niet bestonden.	Met de komst van de Romeinen eindigde voor de Lage Landen de prehistorie.
IJstijden	Perioden van ijzige kou waarin het land in het noorden van Europa bedekt is met ijs.	Uit de ijstijd stammen de enorme zwerfkeien, die het ijs uit Scandinavië meevoerde. Het ijs trok zich terug tegen het einde van de laatste ijstijd, 10.000 jaar geleden.
Nomadische levenswijze	Mensen hebben geen vaste woonplaats maar trekken rond en leven van wat de natuur te bieden heeft.	De eerste mensen die leefden in de Lage Landen waren nomaden.
Jagers-verzamelaars	Jagers-verzamelaars leven als nomaden. Zij leven van de jacht (jagers) en van producten uit de natuur als vruchten en wortels (verzamelaars)	De eerste mensen die rondtrokken in de Lage Landen waren jagers-verzamelaars.
Toendra / toendraklimaat	Een boomloos gebied met grassen, mossen en dwergstruiken in koude streken. In de koudste maanden was de temperatuur op de toendra onder -3, in de warmste maanden tussen 0 en 10 graden C.	Het landschap in de Lage Landen was tot het einde van de laatste ijstijd een toendralandschap.
Mammoeten	Grote dieren met een dikke vacht, die leefden op de toendra's. Omstreeks 4000 jaar geleden zijn ze uitgestorven.	Toen het in de Lage Landen warmer werd trokken de mammoeten naar Siberië.
Rendieren	Hertachtige dieren, die in kuddes over de toendra's zwerven. In warmere tijden trekken ze zich terug in het noorden van Scandinavië.	In het noorden van Noorwegen en Finland leven mensen nu nog van rendieren.
Rendierjagers	Jagers-verzamelaars die de kuddes van rendieren volgen om in hun levensonderhoud te voorzien.	In de Lage Landen zijn op verschillende plaatsen sporen gevonden van kampen van rendierjagers.
Grotschilderingen	In de prehistorie werd kunst gemaakt in de vorm van grotschilderingen.	In Indonesië, Frankrijk en Spanje zijn in grotten schilderingen uit de prehistorie ontdekt.

1.2 Boeren

Agrarische Revolutie	De Agrarische Revolutie is de overgang van het nomadisch bestaan van jagers-verzamelaars naar het boerenbestaan.	Door de Agrarische Revolutie kwamen omstreeks 5300 v. C. de eerste boeren in de Lage Landen.
Landbouw/veeteelt	Mensen gaan hun eigen voedsel produceren: verbouw van granen (landbouw) en het temmen van vee (veeteelt).	De eerste landbouw en veeteelt vond plaats in het Nabije Oosten en verbreidde zich vandaar over Europa.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Aardewerk	Wonen op één plaats in een boerderij roept de behoefte op aan aardewerk: potten, bekers, schalen en kommen gemaakt van klei of leem.	Op grafvelden van de Bandkeramiekers zijn potten gevonden.
Grafgiften/Hiernamaals	De doden krijgen in hun graf giften mee: grafgiften. Dat wijst op een geloof in een leven na de dood in een soort hemel, het hiernamaals.	Tot de grafgiften behoren potten met voedsel, maar ook gebruiksvoorwerpen en wapens.
Bandkeramiekers	De eerste boeren in de Lage Landen waren de Bandkeramiekers (5300-4900 v.C.) Zij vestigden zich op de lössgronden in Limburg. Hun aardewerk was versierd met banden. Vandaar de naam.	Opgravingen van grafvelden van Bandkeramiekers leverden talrijke Bandkeramische potten op.
Hunebedbouwers / hunebedden	De eerste boeren boven de grote rivieren in de Lage Landen waren de Hunebedbouwers (3400 -2850 v.C.). Zij bouwden van grote stenen hunebedden die dienst deden als begraafplaats. Zij woonden vooral in Noordoost Nederland.	Er zijn nu nog 54 hunebedden in Nederland. Dit zijn herinneringen aan de Hunebedbouwers.
Trechterbekercultuur	Een kenmerkende, veelvuldig voorkomende pot bij de Hunebedbouwers is de Trechterbeker. Daarom heet hun cultuur ook wel de Trechterbekercultuur.	Bij opgravingen in hunebedden zijn o.m. trechterbekers gevonden.
Schrift – kleitabletten	In het Nabije Oosten is het schrift ontwikkeld. Bewaard bleven o.m. teksten op kleitabletten.	Met de komst van de Romeinen naar de Lage Landen en de beschrijvingen door de Romeinen van deze streken eindigde hier omstreeks 50 v.C. de prehistorie en begon de historie.
Einde Prehistorie	De ontwikkeling van het schrift betekende het einde van de prehistorie en het begin van de historie. Het jaartal voor het begin van de historie is: 3000 v.C.	
Begin Historie		

2 Tijd van Grieken en Romeinen (3000 v.C. – 500 n.C.)

2.1 Grieks-Romeinse cultuur

Stedelijke cultuur Agrarisch-stedelijke samenleving	In het Midden-Oosten ontwikkelden zich steden. Die ontwikkeling sloeg over naar Europa: Griekse en Romeinse steden. Zo ontstond de agrarisch-stedelijke samenleving.	In Europa ontstonden steden als Athene en Rome.
Romeinse Rijk	De Romeinen vormden tussen ongeveer 750 v.C. tot circa 400 n.C. door veroveringen een groot rijk, dat de hele Middellandse Zee omvatte. Ook Griekenland werd veroverd. De Romeinse cultuur werd beïnvloed door de Griekse cultuur, vandaar de naam Grieks-Romeinse cultuur.	De Romeinen noemden de Middellandse Zee 'mare nostrum', 'onze zee'.
Romeinse bouwkunst:		
- Aquaduct	Steden moeten kunnen beschikken over water. Romeinen legden waterleidingen aan naar de steden, waar dat onderweg nodig was over hoge bruggen: de aquaducten.	Een bekend bewaard gebleven aquaduct is de Pont du Gard in Frankrijk.
- Villa	Rondom de steden bouwden Romeinen villa's: grote huizen met landgoederen, waar zij producten verbouwden.	Dergelijke villa's werden op den duur in het hele Romeinse Rijk gebouwd, ook in het huidige Limburg bijvoorbeeld.
- Badhuis	In een Romeinse stad hoort een badhuis te zijn.	Een voorbeeld van restanten van zo'n badhuis is te vinden in Heerlen.
- Heteluchtverwarming	De Romeinen ontwikkelden voor de huizen en badhuizen verwarmingsinstallaties: vuren in de kelder verhitten water en de zo ontstane hete lucht werd door het (bad) huis gevoerd.	Daar is ook te zien hoe het badhuis verwarmd werd.
- Amfitheater / gladiatoren	In de stad is ook behoefte aan vermaak. Daarvoor bouwden de Romeinen amfitheaters, waar zij gladiatorengevechten hielden.	Een beroemd, bewaard gebleven amfitheater is het Colosseum in Rome.
- Triomfboog	Romeinse keizers lieten ter herinnering aan hun overwinningen triomfbogen bouwen.	In Rome zijn nog enkele van die triomfbogen bewaard gebleven op het Forum Romanum.
- Theater	In de steden zijn er naast amfitheaters ook theaters voor het opvoeren van toneel.	Op het Forum Romanum in Rome bevinden zich ook resten van theaters.
- Tempel	Voor de vele goden die de Romeinen vereerden bouwden zij in de steden tempels.	Op het Forum Romanum in Rome bevinden zich ook resten van tempels.
Kunst:		
- Beeldhouwwerken	De Grieken en de Romeinen maakten fraaie beeldhouwwerken.	Musea in Leiden en Nijmegen hebben voorbeelden van dergelijke beelden.
- Mozaïekvloeren	In de vloeren van huizen van rijke Romeinen zijn gekleurde steentjes aangebracht: mozaïekvloeren.	In het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden is een mozaïekvloer te bezichtigen.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Geloof – polytheïsme	De Grieken en de Romeinen geloofden in meerdere goden, zoals Jupiter, Mars en Venus. Al die goden hadden een eigen tempel in de stad. Ook Romeinse keizers lieten zich vereren als een god. Geloven in meerdere goden heet polytheïsme.	Het geloof in meerdere goden heeft in de Romeinse tijd plaatsgemaakt voor het geloof in één god (monotheïsme).
Slavernij	De Romeinen hielden ook slaven: huisslaven of slaven om het land te bewerken.	Ontwikkelde Grieken zijn geliefd als huisslaaf o.m. als huisleraar.

2.2 Grieks-Romeinse cultuur en Germaanse cultuur

Romeinse wereldrijk	De Romeinen vormden tussen ongeveer 750 v.C. tot circa 400 n.C. door veroveringen een groot rijk, dat de hele Middellandse Zee omvatte. Zij veroverden ook Griekenland. De Romeinse cultuur werd beïnvloed door de Griekse cultuur, vandaar de Grieks-Romeinse cultuur.	De Romeinen noemden de Middellandse Zee 'mare nostrum', 'onze zee'.
Veroveringen – Julius Caesar	Romeinse legers onderwierpen het ene na het andere volk. Het was Julius Caesar die Gallië aan het Romeinse Rijk toevoegde tot ongeveer de rivier de Rijn.	
Infrastructuur rijk - Wegen	De Romeinen zorgden voor goede wegen in het Rijk, zodat legers zich (relatief) snel konden verplaatsen.	Een belangrijke weg liep bijvoorbeeld van Maastricht naar Nijmegen en van Aken naar Heerlen.
- Grenspalen	Langs de routes door het Romeinse Rijk stonden grenspalen.	Zo'n grenspaal is nog te zien in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.
Limes - wachttorens	De noordgrens van het Romeinse Rijk werd gevormd door de rivieren de Donau en de Rijn en een verdedigingslinie tussen beide rivieren. Die grens heet de Limes. Op regelmatige afstanden stonden wachttorens.	Op verschillende plaatsen langs de Limes zijn sporen van de wachttorens teruggevonden, o.m. in Utrecht (Leidse Rijn).
Bataven	De Bataven waren een Germaans volk, dat zich gevestigd heeft in wat nu de Betuwe heet. Lange tijd werkten de Bataven nauw samen met de Romeinen. Bataven maakten deel uit van het Romeinse leger. In 69 n.C. kwamen de Bataven o.l.v. Julius Civilis in opstand tegen de Romeinen.	De Bataven of Batavieren leven nog steeds voort als voorbeeld van een moedig volk dat in opstand kwam tegen vreemde overheersers.
Romanisatie	Romanisatie is het proces van het overnemen van aspecten van de Romeinse cultuur door de inheemse bevolking.	Voorbeelden zijn de overname van Romeinse goden, Romeins geld, Romeins schrift en Romeinse technieken als glaswerk maken.

2.3 Ontwikkeling christendom

Palestina	Palestina is een landstreek in het Midden-Oosten waar het christendom ontstaan is.	Tegenwoordig is Palestina de naam van het Arabische gebied grenzend aan Israël.
Jezus - kruisiging	Het christendom werd gepredikt door Jezus in de eerste eeuw van de jaartelling. Jezus werd omstreeks 30 na C. door de Romeinen veroordeeld tot kruisiging.	De kruisiging van Jezus en zijn opstaan uit de dood staan centraal tijdens het Paasfeest.
Bijbel	De Bijbel is het heilige boek van de christenen. De Bijbel bestaat uit het Oude en het Nieuwe Testament.	De Bijbel gaat over het handelen van God met de wereld vanaf de schepping.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Vervolgenen	Vanuit Palestina verspreidden de apostelen het christendom in het Romeinse Rijk. Christenen zijn door de Romeinen streng vervolgd, omdat ze weigerden de keizer als god te accepteren.	De Romeinen zijn polytheïstisch: zij aanbidden meerder goden, waaronder ook veelal de keizer. De christenen zijn monotheïstisch. Zij erkennen maar één god.
Constantijn	Constantijn de Grote is de eerste Romeinse keizer die koos voor het christendom (in 313) en een einde maakte aan de vervolgingen van christenen.	Constantijn is ook de stichter van Constantinopel (nu Istanboel).

3 Tijd van monniken en ridders (500-1000 n. C.)

3.1 Verspreiding christendom

Franken	De Franken namen na het instorten van het Romeinse Rijk de leiding over in Noordwest Europa. Zij onderwierpen andere volken. En speelden een belangrijke rol bij de verbreiding van het christendom.	Wanneer na 500 volken zich onderwierpen aan de Franken werd geëist dat ze zich bekeerden tot het christendom.
Missionarissen	Vanuit het huidige Ierland en Engeland kwamen geestelijken naar de Lage Landen om de volken die daar woonden te bekeren tot het christendom. Ze stichtten kerken en kloosters.	
- Willibrord	De eerste was Willibrord (omstreeks 690), actief vanuit Utrecht.	
- Bonifatius	De tweede was Bonifatius, actief onder de Friezen (omstreeks 750).	In 754 werd Bonifatius bij Dokkum vermoord.
Kloosters		
- Gebouwen	Kloosters zijn gebouwen waar mannen of vrouwen zich terugtrokken om hun leven aan God te wijden.	Ora et labora – bid en werk. In de kloosters werd gebeden, gestudeerd en gewerkt.
- Handschriften	In de kloosters werden in schrijfkamers fraai versierde handschriften gemaakt.	

3.2 Ontstaan islam

Mohammed	Mohammed is een koopman uit Mekka. Een engel openbaarde hem dat hij de profeet was van god Allah. Hij kreeg de opdracht de nieuwe godsdienst, de islam, te verbreiden.	Mohammedanen zijn genoemd naar hun stichter Mohammed. Islam betekent onderwerping, onderwerping aan Allah.
Mekka	Mekka is de plaats waar de islam in 622 ontstond.	Iedere gelovige moet zo mogelijk één keer in zijn leven naar Mekka.
Koran	Koran is het heilige boek van de islam, geopenbaard aan Mohammed. Hierin staan de leefregels van de mohammedanen.	De Koran wordt gezien als het woord van God.

3.3 Verspreiding islam

Verspreiding	In de achtste eeuw ontstond een groot Arabisch rijk langs de hele noordkust van Afrika tot in Spanje met de islam als godsdienst.	In Spanje herinneren nog prachtige gebouwen aan de islamitische periode in de Spaanse geschiedenis, o.m. in Cordoba.
--------------	---	--

3.4 Hofstelsel, leenstelsel, horigheid

Volksverhuizingen	Het Romeinse Rijk kreeg aan de noordgrens vanaf 300 n.C. te maken met verschillende invallen van Germaanse stammen: de volksverhuizingen.	Angelen en Saksen trokken naar de Lage Landen en vandaar naar het huidige Engeland (Angelsaksisch!).
Karel de Grote		
- Rijk	Karel de Grote wist een groot rijk op te bouwen door oorlogen te voeren onder andere tegen de Saksen. Hij had geen vaste verblijfplaats. Hij verplaatste zich met zijn hof door heel zijn rijk.	Karel de Grote werd in 800 keizer over het Frankische rijk.
- Rondtrekkende keizer		
Leenstelsel - feodale stelsel	Karel deelde zijn rijk op in delen, die edelen en bisschoppen namens hem bestuurden.	Het leenstelsel werkt goed zo lang de leenmannen zich als leenmannen gedragen en niet als onafhankelijke vorsten.
- Leenheren	Die bestuurders kregen het gebied in leen van de keizer: de keizer was de leenheer en de bestuurders waren leenmannen of vazallen.	
- Leenmannen / vazallen	Dit stelsel heet het leenstelsel of ook wel het feodale stelsel.	
- Ook bisschoppen als leenman		
Hofstelsel	In het rijk van Karel de Grote waren grote landgoederen die zelfvoorzienend waren, Zo'n landgoed heet een domein of hof.	
- Domeinen	Op het landgoed leefden en werkten boeren. Zij zijn horigen: gebonden aan de grond en verplicht om diensten te leveren aan de heer (herendiensten) en delen van de oogst aan hem af te staan. In ruil daarvoor kregen ze van de heer bescherming.	Boeren worden horigen in onrustige tijden toen ze bescherming zochten bij heren.
- Horigheid		Horigen kunnen niet zonder toestemming van de heer verhuizen. De relatie tussen heer en horige gaat van generatie naar generatie over.
Drie standen:	In de tijd van monniken en ridders ontwikkelden zich drie maatschappelijke standen:	Een stand is een gesloten sociale groepering, met daaraan verbonden een zekere sociale status in de vorm van voorrechten en plichten.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

- Geestelijkheid	- Geestelijkheid (de geestelijken die ook als bestuurders optraden en die een grote invloed kregen op het dagelijks leven van de mensen)	Deze standen kregen vorm in de tijd van monniken en ridders:
- Adel	- Adel (de heren, de leenmannen) ontwikkelden zich tot een erfelijke stand.	- De eerste stand was de geestelijkheid.
- Boeren	- Boeren (de werkers op het land).	- De tweede stand was de adel. - De derde stand waren de boeren.
Noormannen	Noormannen of Vikingen zijn mensen uit Scandinavië, die in de achtste en de negende eeuw rooftochten ondernamen langs de kusten van Europa.	Een geliefd doel van de Noormannen was de handelsstad Dorestad (het huidige Wijk bij Duurstede).
Terpen	Terpen zijn door mensen gemaakte heuvels ter bescherming tegen het water in de tijd dat er nog geen zeedijken waren.	Terpen zijn nu nog te vinden in Noord-Nederland. De terpentijd duurde tot omstreeks 1000 na Chr.

4 Tijd van steden en staten (1000-1500)

4.1 Opkomst handel en ontstaan steden

Landbouw

- Betere productie	In de tijd van steden en staten werden de landbouwmethoden verbeterd. Grotere productie leidde tot overschotten, die verkocht konden worden, waardoor markten ontstonden.	In plaats van een jaar bebouwen en daarna een jaar braak liggen werd er twee jaar bebouwd en daarna een jaar braak (drieslagstelsel).
- Overschotten		
- Bevolkingsgroei	Doordat voldoende voedsel aanwezig was groeide de bevolking.	
Bouwkunst	De rijkdom van de eerste en de tweede stand bleek uit de prachtige kathedralen en kastelen die in deze tijd gebouwd zijn.	
- Kathedralen		Voorbeelden van kathedralen zijn de St. Jan in Den Bosch en de kerken in Antwerpen, Brugge en Keulen.
- Kastelen		Een mooi voorbeeld van een kasteel is het Muiderslot in Muiden.
Kruistochten	Kruistochten zijn tochten van legers uit West-Europa in de 12e en 13e eeuw met als doel de heilige plaatsen in het Heilige Land te bevrijden van de Mohammedanen.	In 1095 riep de paus op om de heilige plaatsen te gaan bevrijden.
Hanze	De handel was eerst lokaal, maar werd geleidelijk internationaal. De Hanze is een verbond van handelssteden uit de noordoostelijke Lage Landen (onder andere Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen) en steden uit het Duitse rijk.	De handelaren van de Hanzesteden verbonden het Oostzeegebied met de rest van Europa.
Hanzesteden		Belangrijke producten waarin gehandeld werd zijn graan en hout.

4.2 Steden zelfstandiger t.o.v. de adel

Opkomst steden	In de derde stand kwamen naast de boeren de stedelingen (burgers). Steden ontwikkelden zich door de toegenomen handel (rol van de kooplieden en markten) en door de opkomst van de ambachten (beroepen).	
- Handel	Van belang was de overschakeling van ruilhandel naar handel voor geld: de geldeconomie.	
- Ambachten		
- Geldeconomie		
- Gilden	In de steden sloten werklieden van hetzelfde beroep zich aaneen tot verenigingen: de gilden. Veelal voor geld kochten steden van hun landsheer voorrechten: stadsrechten.	Lid van het gilde word je als leerling (gezel) bij een meester en door daarna een meesterproef af te leggen.
- Stadsrechten	Waaronder het recht de stad te verdedigen door grachten, ophaalbruggen, stadsmuren en poorten	Stadsrechten houden in:
- Stadsmuren		<ul style="list-style-type: none">- een eigen bestuur;- eigen verdedigingswerken;- het recht om markten te houden;- vrijstelling van tol;- horigen die naar de stad trekken worden na een jaar en een dag vrije burgers.
Stadsbestuur:	In het bestuur van een stad waren de volgende functies te onderscheiden:	De belangrijkste taken van een stadsbestuur zijn:
- Schout en schepenen	De schout en schepenen waren er voor het handhaven van orde en rust. Zij maakten de stedelijke wetten.	<ul style="list-style-type: none">- handhaving van recht, vrede en veiligheid door stedelijke wetten;
- Vroedschap	De vroedschap was een groep wijze mannen, die geraadpleegd werd over belangrijke zaken die de stad aangingen.	<ul style="list-style-type: none">- het regelen van de markten (de prijzen, maten en gewichten en de kwaliteit van brood en bier);
- Burgemeesters	De burgemeesters verzorgden de uitvoerende taken van het stadsbestuur.	<ul style="list-style-type: none">- het bevorderen van de handel (via een waaggebouw en verkoophallen);- het in stand houden van de verdedigingswerken en de organisatie van de schutterij.
Floris V	Floris V is eind 13de eeuw graaf van Holland. Hij maakte 's-Gravenhage tot het bestuurscentrum. Omdat hij rechten gaf aan boeren kreeg hij conflicten met leenmannen van hem.	Floris V werd door enkele leenmannen in 1296 vermoord.

4.3 Ontstaan staten in Europa: Bourgondisch Rijk

Staatsvorming	In de tijd van steden en staten ontstonden staten: gebieden die één vorst bestuurde.	De Bourgondische vorst Filips de Goede wist in de 15e eeuw een rijk te verwerven door een aantal vrij zelfstandige staatjes samen te voegen onder zijn leiding: naast Bourgondië onder meer Holland, Zeeland, Vlaanderen, Brabant, Limburg en Luxemburg. Die staatjes werden gewesten.
Centralisatie	Die staten werden vanuit één centraal punt bestuurd door de vorst en zijn ambtenaren. Ze hadden veelal ook een eenheidsmunt.	De Bourgondische vorst Filips de Goede koos Brussel als hoofdstad voor zijn rijk in de tweede helft van de 15e eeuw.
Positie vorsten		
- Centraal gezag	De vorsten gingen centraal –vanuit één punt (de hoofdstad) - hun gebied besturen. Daarvoor stelden ze ambtenaren aan, o.m. om de financiën te regelen.	In het Bourgondische Rijk van Filips de Goede werden afgevaardigden van de verschillende gewesten uitgenodigd om Filips verzoek om belasting te heffen aan te horen. Zo ontstond de Staten-Generaal, de vergadering van afgevaardigden van de gewesten. De Staten-Generaal kwam voor het eerst bijeen in 1464.
- Belastingen	Centraal werd er ook belasting geheven. Dat maakte de vorst minder afhankelijk van de adel: in plaats van legers van de adel kon hij nu huurlegers inzetten.	
- Vorst en adel	Centrale belastinginning leidde wel tot botsingen met steden, die zich beriepen op hun privileges.	
- Vorst en steden		
Bourgondisch Rijk	Filips de Goede bouwde het Bourgondisch rijk op. Zoon Karel de Stoute probeerde het rijk door oorlog uit te breiden. Door latere huwelijken kwam het rijk in handen van het Habsburgse Huis en kwam er een verbinding van het Bourgondische Rijk met Spanje.	De Lage Landen waren voor een deel onderdeel van het Bourgondisch Rijk. Zo kwamen deze gewesten in bezit van het Habsburgse Huis en verbonden met Spanje. In 1500 werd Karel V geboren.

5 Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)

5.1 Ontdekkingsreizen

Ontdekkingsreizigers	In de tweede helft van de 15e eeuw groeide het idee dat Indië over zee te bereiken moest zijn.	Specerijen uit het oosten kwamen via karavanan naar de Middellandse Zee en vandaar naar Europese havens. Is er geen andere weg mogelijk?
- Diaz	De Portugezen namen het initiatief om dit te proberen. Bartolomeus Diaz was de eerste ontdekkingsreiziger die over zee de meest zuidelijke punt van Afrika bereikte (1486).	

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

- Columbus	Columbus wist het Spaanse hof te interesseren voor zijn plan om naar het westen te varen en zo Indië te bereiken. In 1492 ontdekte hij Amerika.	Columbus was ervan overtuigd Indië gevonden te hebben en noemde de inwoners indianen.
- Da Gama	De Portugezen wilden verder dan de zuidpunt van Afrika. Vasco da Gama bereikte in 1498 India.	Na de ontdekking van de route naar India kwamen voortaan specerijen over zee naar Lissabon.
- Magalhães	De Portugees Fernao Magalhães maakte in opdracht van het Spaanse hof de eerste reis om de wereld (1519-1522).	is De Straat Magalhães is vernoemd naar de reis van Magalhães. Hij heeft zelf de reis niet overleefd. Hij sneuvelde onderweg op de Filippijnen.
- Barentsz	De Terschellinger Barentsz probeert een noordoostelijke doorvaart naar Indië te vinden in 1596.	Barentsz liep vast op het ijs bij Nova Zembla en overwinterde daar in het Behouden Huys. Na vertrek in sloepen overleed Barentsz. Zijn manschappen wisten terug te keren.
Nieuwe producten	Europa leerde dankzij de ontdekkingsreizen nieuwe producten kennen.	Tomaten, aardappelen, maïs en tabak.
Kolonisatie - Plantages - indianen	De ontdekkingsreizen legden de basis voor het kolonialisme. In Noord- en Zuid-Amerika werden plantages aangelegd (o.m. suikerriet), waar indianen werkten. De indianen bleken niet geschikt voor dit werk en werden vervangen door neger-slaven, die aangevoerd werden uit Afrika.	
5.2 Reformatie		
Ontwikkelingen:		
- Heroriëntatie Oudheid	In de late Middeleeuwen groeide de belangstelling voor de klassieke oudheid, de ideeën van de Grieken en Romeinen.	De hernieuwde belangstelling voor de klassieke oudheid wordt wel de Renaissance (wedergeboorte) genoemd.
- Wetenschap	Voor de ontwikkeling van de wetenschap betekende dat meer oog voor de onderzoekende kritische houding, waarbij de mens en de wereld centraal staan.	
- Heliocentrisch wereldbeeld	Copernicus en Galilei bestudeerden het heelal en kwamen met hun constatering dat niet de aarde maar de zon het middelpunt is: het heliocentrisch wereldbeeld.	De katholieke kerk verzette zich tegen het idee van het heliocentrisch wereldbeeld. Galilei werd hiervoor buiten de kerk gesloten en pas in 1992 zuiverde de paus zijn naam.
Copernicus / Galilei		
Kunst	En in de beeldende kunst kwamen naast religieuze thema's nu ook wereldlijke thema's als landschappen aan bod.	
Boekdrukkunst	De kunst om boeken te drukken is uitgevonden in het midden van de vijftiende eeuw door de Duitser Gutenberg. Deze uitvinding is van grote betekenis geweest voor de wetenschappelijke ontwikkeling.	Als uitvinder van de boekdrukkunst wordt wel genoemd Laurens Jansz Coster. Zijn standbeeld staat in Haarlem. Maar Gutenberg moet toch eerder geweest zijn ...

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Erasmus	Erasmus is een internationale geleerde afkomstig uit de Lage Landen. Hij bestudeerde o.m. Bijbelteksten en zorgde voor nieuwe vertalingen in het Latijn.	Een bekend, nog veel gelezen boek van Erasmus is 'Lof der Zotheid' over menselijke dwaasheden.
- Bijbelvertalingen		
Hervorming / Reformatie	Studie van de Bijbel leidde tot discussie over en kritiek op de rooms-katholieke kerk. Uiteindelijk leidde dat tot scheuring in de kerk: de Hervorming of Reformatie.	Een voorbeeld van zo'n discussiepunt: kunnen met geld zonden afgekocht worden?
- Luther	Maarten Luther is een Duitse monnik, die op 31 oktober 1517 met 95 stellingen kwam. De paus zette hem uit de kerk.	
- Calvijn	Johannes Calvijn begon in Genève een hervormingsbeweging. Hij vond gehoorzaamheid aan God belangrijker dan gehoorzaamheid aan de vorst.	Een ander voorbeeld: gaat de gehoorzaamheid aan de vorst boven de gehoorzaamheid aan God?
- Hagenpreken	Hagenpreken zijn preken in het geheim in het open veld van aanhangers van Calvijn.	
- Afsplitsing protestantisme van katholicisme	De protestanten gingen zich organiseren en zo ontstond in de noordelijke Lage Landen de Nederduitse Hervormde kerk.	Keizer Karel V verbood in 1529 de verbreiding van de ideeën van Luther. Daartegen werd geprotesteerd. Van dat protest is de naam protestanten afgeleid.
5.3 De Opstand		
Karel V	Karel V is de Habsburgse vorst die in de eerste helft van de 16de eeuw leiding gaf aan een wereldrijk. Hij wist alle gebieden in de Lage Landen / de Nederlanden onder zich te verenigen. Hij regeerde vanuit Brussel.	Karel was koning van Spanje (met delen van Italië en van Amerika), keizer van het Duitse Rijk en Heer van de Zeventien Nederlanden.
Filips II	Zoon van Karel V en zijn opvolger in Spanje en de Nederlanden. Hij regeerde vanuit Madrid.	
Verzet tegen centralisatie door de edelen	Karel V en Filips II gingen door op de weg van centralisatie van het bestuur: bestuur van de gebieden vanuit één punt. Filips II stuitte steeds meer op verzet hierbij bij de edelen in de Nederlanden.	Zowel Karel als Filips waren van mening dat de onderdanen hetzelfde geloof moesten hebben als de vorst: rooms-katholiek.
- kettervervolgingen	Ketters zijn aanhangers van de hervormde kerk. Filips kondigde strenge maatregelen tegen ketters af. De edelen vonden deze kettervervolgingen te streng.	
Beeldenstorm	In 1566 begonnen calvinisten in Vlaanderen beelden uit de kerken neer te halen en kapot te slaan. Deze beeldenstorm ging van plaats naar plaats, tot helemaal in Friesland en Groningen	Filips II gaf opdracht streng tegen de beeldenstormers op te treden en stuurde Spaanse soldaten onder leiding van Alva
Alva	Spaans hertog en legeraanvoerder. Filips II stuurde hem naar de Nederlanden om de orde te herstellen. Hij trad streng op en liet edelen onthoofden.	Alva stelde de Raad van Beroerten in om de aanstichters van de Beeldenstorm te berechten.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Opstand

- Willem van Oranje

Bij de komst van Alva met zijn Spaanse troepen vluchtte Willem van Oranje naar Duitsland. Van daaruit begon hij de strijd tegen de Spaanse troepen. 1568: slag bij Heiligerlee – begin van de Tachtigjarige Oorlog.

Willem van Oranje is geboren op de Dillenburg in het graafschap Nassau in Duitsland. Hij erfde het prinsdom Oranje in Frankrijk en heette voortaan Willem van Oranje.

- Watergeuzen

Watergeuzen zijn opstandelingen die naar zee uitgeweken zijn. Zij namen in 1572 Den Briel in. Andere Hollandse steden kozen voor de opstand. Willem vestigde zich in Delft. Hij werd stadhouder van Holland.

Alva stuurde zijn leger op strafexpeditie: Mechelen, Zutphen, Naarden, Haarlem. Inname van Alkmaar mislukte in 1573.

- Unie van Utrecht

De opstandige gewesten sloten samen in Utrecht een Unie (1579).

De gewesten bleven zelfstandig, maar gingen allerlei zaken samen doen zoals oorlog en vrede, de verdediging en de financiën.

Filips II loofde een geldbedrag uit voor wie Willem vermoorde.

- Afzetten Filips II

Het antwoord hierop van de opstandige gewesten: Filips werd niet meer erkend als vorst. Filips bleef in zijn ogen echter Heer der Nederlanden

In 1581 werd Filips afgezet: het Plakkaat van Verlatinge.

- Moord Willem van Oranje

Willem van Oranje werd in 1584 in Delft vermoord.

Willem leidde de opstand en werd beschouwd als de Vader des Vaderlands.

- Maurits

Maurits is de zoon van Willem van Oranje. Hij volgde zijn vader op als stadhouder van Holland. Hij was de legeraanvoerder in de strijd tegen de Spanjaarden.

Maurits wist heel wat steden op de Spanjaarden te veroveren.

- Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

In 1588 werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden opgericht.

De zeven zijn Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Drenthe, Groningen en Friesland. Het stichten van een republiek was in die tijd een unieke gebeurtenis.

Amsterdam

- Wereldhaven

Amsterdam ontwikkelde zich tot een wereldhaven: met eerst vooral handel op de Oostzee, maar later met handel over de hele wereld.

- Sluiting Schelde

Tijdens de oorlog sloten de opstandelingen de toegang tot de Schelde af. Daardoor kon Antwerpen zich niet verder ontwikkelen als haven.

- Immigranten

Amsterdam groeide door toeloop van immigranten uit de zuidelijke Nederlanden, maar ook door Joden uit Spanje en Portugal en later ook Hugenoten, protestanten uit Frankrijk.

Immigranten droegen bij aan de economische bloei van Amsterdam en die bloei trok weer nieuwe immigranten aan.

6 Tijd van regenten en vorsten (1600-1700)

6.1 Overzeese expansie, handelskapitalisme en ontstaan wereldeconomie

Economische wereldmacht	De Republiek dreef zeer veel handel (voornamelijk over zee) en werd daardoor het rijkste land ter wereld.	
Handelskapitalisme	De economie van de zeventiende eeuw wordt het 'handelskapitalisme' genoemd. Handelaren investeerden hun winst in andere bedrijven en maakten daarmee de groei van de economie mogelijk.	
VOC	In 1602 werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie opgericht. Het was een vereniging van bedrijven die al bezig waren met de zeehandel met Azië en nu gingen samenwerken, in plaats van elkaar tegenwerken. De VOC kreeg van de Republiek een monopolie op de handel met Azië.	
WIC	De West-Indische Compagnie werd in 1621 opgericht om handel te drijven met Afrika en Amerika. Het kreeg net zoals de VOC een monopolie op die handel. De WIC handelde uiteindelijk vooral in slaven, die vanuit Afrika naar Amerika werden gebracht.	
Handel met Azië	In Azië groeiden veel producten die in Europa niet groeiden. De Europeanen waren vooral geïnteresseerd in specerijen en andere luxeproducten.	De specerijen waarin gehandeld werd, waren o.a. kruidnagel, nootmuskaat, foelie en peper.
Monopolie	Een monopolie is een besluit dat maar één bedrijf in een bepaald product mag handelen. De VOC kreeg een monopolie op de handel met Azië.	Andere landen waren het natuurlijk niet eens met het monopolie dat de VOC had gekregen van de Republiek en probeerden ook te handelen in Azië.
Handelsoorlogen	Andere Europese landen zagen dat de Republiek veel verdiende aan de zeehandel en wilden dat natuurlijk ook. Vooral met Engeland werden daarom zogenaamde 'handelsoorlogen' op zee uitgevochten.	
- Michiel de Ruyter	- Michiel de Ruyter was een admiraal in dienst van de Republiek en wist de Engelse vloot enkele keren te verslaan.	Begin 2015 is een Nederlandse film over Michiel de Ruyter uitgebracht, met veel beelden van de zeeslagen.
- Inpolderingen	- De Republiek bestond voor een groot deel uit moerassig gebied en wateren. Om die gebieden te kunnen gebruiken, werden ze 'ingepolderd'. Dat betekent dat ze door een systeem van molens drooggepompt werden, zodat er nieuwe grond ontstond.	De Beemster is een bekend voorbeeld van een polder die in de zeventiende eeuw werd drooggelegd. Flevoland is ook een polder, maar pas in de twintigste eeuw ingepolderd.
- Turfwinning	- Turf is gedroogd veen. Turf kan als brandstof gebruikt worden.	

6.2 Burgerlijk bestuur, stedelijke cultuur

Gouden Eeuw	De zeventiende eeuw wordt ook wel de 'Gouden Eeuw' genoemd, vanwege de enorme winst die handelaren maakten in de Republiek en de mooie gebouwen en schilderijen die ze lieten maken.	De Amsterdamse grachtengordel en de schilderijen van Rembrandt zijn allemaal gemaakt in de Gouden Eeuw.
Grachtengordel	De drie grachten (Prinsen-, Keizers- en Herengracht) in Amsterdam heten samen de grachtengordel.	Omdat de Amsterdamse grachten een bijzonder bouwwerk zijn, staan ze op de Werelderfgoedlijst van UNESCO.
- Tolerantie	Tolerantie betekent het verdragen van mensen met een andere levensstijl/uiterlijk/geloof.	In de zeventiende eeuw betekende tolerantie vooral dat katholieken en joden niet vervolgd werden om hun geloof.
- Protestanten dominant	In de Republiek waren protestanten dominant. Dat wil zeggen dat zij het meest te zeggen hadden. Het protestantisme (calvinisme) was ook de staatsgodsdienst, dus het officiële geloof van de Republiek.	
- Gedogen	Gedogen betekent iets toestaan dat eigenlijk niet volgens de wet is. Andere geloven (zoals het katholicisme en het jodendom) werden gedoogd, zolang het maar niet in het openbaar zichtbaar was als gelovigen naar de kerk gingen. De katholieken bouwden daarom kerken in allerlei onopvallende panden, zoals huizen en schuren.	Zo'n onopvallende kerk werd een schuilkerk genoemd. In sommige plaatsen kun je ze nog bezoeken, o.a. in Amsterdam.
- Statenbijbel	Omdat het geloof zo'n belangrijk deel was van het leven, werd er een Bijbelvertaling gemaakt in het Nederlands en gedrukt. De Staten-Generaal betaalde daarvoor. Daarom heet deze bijbel de Statenbijbel.	
Bloei van wetenschap en kunst, uitvindingen	Dankzij het geld van de handel, het goede onderwijs en de tolerantie waren er in de Republiek veel wetenschappers en kunstenaars actief.	Dat leidde onder andere tot veel nieuwe uitvindingen zoals de microscoop en de telescoop.
- Huygens	Christiaan Huygens hield zich bezig met de wiskunde en sterrenkunde.	
- Spinoza	Spinoza was een belangrijk filosoof.	
- De Groot	Hugo de Groot was een belangrijk filosoof en schrijver, maar tegenstander van de regering en werd daarom opgesloten.	
- Rembrandt	Rembrandt van Rijn was een zeer beroemde schilder, zowel in de Gouden Eeuw, als in onze tijd.	

6.3 Staatsinrichting Republiek

Staatsinrichting	De staatsinrichting is de manier waarop in een land het bestuur is georganiseerd.
Republiek der Verenigde Nederlanden	De Republiek der Verenigde Nederlanden ontstond tijdens de Opstand tegen Spanje.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

- Gewesten	De gewesten waren de delen van het land. Zij hadden besloten samen te werken op het vlak van buitenlandse politiek en oorlog om zo sterker te staan.	
- Staten-Generaal	De gewesten werkten samen in de Staten-Generaal, een overleg waar elk gewest een aantal politici naar toe stuurde.	
- Raadspensionaris	De hoogste ambtenaar van de Staten-Generaal.	De functie van raadspensionaris is te vergelijken met de minister-president van tegenwoordig; hij is de leider van de overheid.
- Stadhouder	Een stadhouder was de legeraanvoerder en werd door elk gewest apart aangewezen. Het was wel altijd iemand uit de familie Van Oranje.	
- Dominantie Holland	In de Staten-Generaal hadden officieel alle gewesten evenveel in te brengen. Het gewest Holland betaalde echter het meeste en wilde daarom ook de grootste invloed hebben.	
Vrede van Münster	In 1648 werd de Vrede van Münster (een Duitse plaats) getekend tussen Spanje en de Republiek. Dit verdrag betekende het einde van de Opstand.	

6.4 Absolutisme

Absolutisme	Absolutisme is een manier van regeren waarbij alle macht bij de koning (vorst) van het land ligt. Hij kan alles zelf beslissen, zonder dat anderen invloed hebben.	Lodewijk XIV is het bekendste voorbeeld van een absoluut vorst. Hij vond dat hij door God was aangesteld als koning en gaf vooral om uitbreiding van Frankrijk en zijn eigen uitstraling.
-------------	--	---

7 Tijd van pruiken en revoluties (1700-1800)

7.1 Slavenhandel en slavernij

Driehoekshandel Vanuit Europa vertrokken handelsschepen met handelswaar (voornamelijk geweren en stoffen) naar de Goudkust in Afrika. Daar werden de handelswaren geruild tegen slaven, die in de forten aan de kust waren verzameld. De slaven werden vervolgens ingescheept en naar Amerika vervoerd. Daar werden de slaven verkocht en van de winst werden producten van de plantages ingekocht. Daarna voeren de schepen terug naar Europa om de producten daar weer te verkopen.

Plantages Op de plantages in Noord- en Zuid-Amerika werden producten verbouwd, waar veel arbeidskracht (slaven) voor nodig was en die veel winst opleverden.

De belangrijkste producten waren: koffie, cacao, suiker en tabak. Oftewel, luxeproducten die in Europa erg duur waren.

7.2 Afschaffing slavernij

Abolitionisme Het verzet tegen slavernij. Heel langzaam groeide in de Republiek de groep mensen die tegen slavernij was, totdat in 1863 de slavernij werd afgeschaft.

7.3 De Verlichting

Pruikentijd In een groot deel van Europa was het in de achttiende eeuw bij de adel mode om grote pruiken te dragen. Deze mode kwam vanuit Frankrijk.

De Verlichting De naam 'de Verlichting' slaat vooral op een manier van denken die zich langzaam verspreidde. Mensen hielden zich meer bezig met gelijke rechten voor iedereen, het ontwikkelen van de wetenschap en het strijden tegen misstanden door de Kerk en de staat.

Een voorbeeld van een verlicht wetenschapper in de Republiek was Eise Eisinga. In zijn huis in Franeker bouwde hij een planetarium om de werking van het zonnestelsel aan mensen te laten zien. Ze konden zo zelf de wereld om hen heen beter snappen.

Democratie Een democratie is een staatsvorm waarin alle burgers kunnen meebeslissen over de manier waarop hun land geregeerd wordt. Vanaf ongeveer 1800 ontstonden in Europa democratieën.

Die democratieën waren wel anders ingericht dan onze huidige democratie. Vaak mocht maar een klein deel van de mannen stemmen, namelijk degenen met een groot bezit.

Franse Revolutie De Franse Revolutie brak in 1789 uit toen de bevolking van Parijs in opstand kwam tegen het bestuur door de koning. De leus van die opstand was 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. Ze eisten inspraak en richtten zelf een regering op. Frankrijk werd toen een republiek.

De Franse Revolutie begon met de bestorming van de gevangenis de 'Bastille' op 14 juli. Nog altijd is 14 juli de nationale feestdag in Frankrijk.

Het bestuur van die republiek bleek uiteindelijk slecht te werken, omdat verschillende leiders het niet eens konden worden over het besturen van het land.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Napoleon Bonaparte	Na de Franse Revolutie ontstond een lange periode van chaos in de politiek. In 1799 profiteerde generaal Napoleon Bonaparte daarvan en greep de macht. In 1804 liet hij zichzelf tot keizer van Frankrijk kronen.	Tijdens zijn bestuur veroverde hij grote delen van Europa. In 1812 mislukte de aanval op Rusland. In 1815 werd Napoleon verslagen bij de Slag van Waterloo.
Franse levensstijl	De rijke kooplieden lieten buitenhuizen bouwen (vaak langs de rivier de Vecht). Ze leefden een luxe en plezierig leven, en deden veel aan bijvoorbeeld muziek. De cultuur van de Franse adel was hun voorbeeld.	

7.4 Grondrechten en burgerij

Burgerij	De burgerij was een sociale laag in de maatschappij. Het waren mensen die wel goede banen en geld hadden, maar geen invloed hadden op het bestuur.	
Patriotten	Veel van de leden van de burgerij noemden zichzelf 'patriot'. De patriotten wilden de stadhouder Willem V afzetten en de macht eerlijke verdelen. De patriotten zagen de Franse Revolutie als een goed voorbeeld.	De aanhangers van de stadhouder werden de 'Oranjegezinden' genoemd en waren vaak onderdeel van de armere bevolking.
Willem V	Willem V (de vijfde) was stadhouder van de Republiek tussen 1751 en 1795, maar had problemen om het land tevreden te houden.	
Franse inval en Bataafse Revolutie	Met behulp van het Franse leger wisten de patriotten het leger van de stadhouder te verdrijven. Veel steden sloten zich snel aan bij de revolutie. Willem V vluchtte in 1795 uit angst naar Engeland. Vervolgens werd de Bataafse Republiek uitgeroepen. In de republiek had een veel groter deel van de bevolking invloed op de politiek, hoewel dat alleen voor heren met voldoende geld mogelijk was.	
Bataafse Republiek		De nieuwe republiek kreeg de naam 'Bataafse' als verwijzing naar de Bataven.

8 Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)

8.1 Politieke invloed burgerij

Fransen Tijd	De periode van 1795 tot en met 1813. De Franse tijd begon met de Bataafse Revolutie (gesteund door de Fransen), waarna de Bataafse Republiek werd uitgeroepen. In 1806 werd de Republiek omgevormd tot het Koninkrijk Holland, waarvan Lodewijk Napoleon koning werd. In 1810 werd het koninkrijk opgeheven en werd 'Nederland' een provincie van Frankrijk. De Franse Tijd eindigde toen het Koninkrijk der Nederlanden werd gesticht (nadat Napoleon was verslagen).	
Napoleon Bonaparte	Na de Franse Revolutie ontstond een lange periode van chaos in de politiek. In 1799 profiteerde de generaal Napoleon Bonaparte daarvan en greep de macht. In 1804 liet hij zichzelf tot keizer van Frankrijk kronen.	Tijdens zijn bestuur veroverde hij grote delen van Europa. In 1812 mislukte de aanval op Rusland. In 1815 werd Napoleon verslagen bij de Slag van Waterloo.
Lodewijk Napoleon	De broer van Napoleon Bonaparte. Hij werd door Napoleon aangesteld als koning van het Koninkrijk Holland. Hij hield zich echter te veel bezig met het zorgen voor Nederland en leverde te weinig winst op voor Frankrijk, waarna zijn broer hem ontsloeg als koning.	
Bestuurlijke maatregelen	In de Franse Tijd werden heel veel wetten en maatregelen ingevoerd om het bestuur makkelijker en eerlijker te maken. Hieronder staan de belangrijkste genoemd.	
- Burgerlijke stand	De burgerlijke stand is het systeem waarin wordt bijgehouden wie geboren wordt, wie overlijdt, waar iemand woont, enzovoorts.	
- Decimaal stelsel	Tot de Franse Tijd had elke regio zijn eigen manier om gewichten en lengtes te meten. Al die systemen werden vervangen door één systeem: het decimaal stelsel, gebaseerd op de kilo voor gewicht en de meter voor lengte.	
- Rechtsgelijkheid	Eerder was het van belang tot welke sociale stand je behoorde en welke contacten je had, nu werd iedereen voor de rechtspraak gelijk. Iedereen mocht dus evenveel wel en niet.	
- Dienstplicht	Voor het eerst moesten mannen verplicht in het leger.	Voor de dienstplicht was de burgerlijke stand natuurlijk heel belangrijk, anders wist de regering niet wie er oud genoeg was of waar hij woonde.
Continental Stelsel	Engeland was de grote vijand van Frankrijk, maar het lukte Napoleon niet het land aan te vallen. Daarom wilde Napoleon alle handel vanuit Europa met Engeland tegenhouden. Het hele continent moest stoppen met de handel.	Er werd vanuit Nederland nog wel veel gesmokkeld naar Engeland, om toch geld te kunnen verdienen met de handel.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Waterloo	Plaats in België, waar Napoleon definitief werd verslagen in 1815. Willem I wordt vanaf dat moment koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, dat het huidige Nederland en België omvatte en bovendien in een personele unie met Luxemburg stond.	
Monarchie	Een monarchie is een bestuursvorm waarbij er één persoon aan het hoofd staat, vaak een koning(in).	Monarchieën zijn te verdelen in twee soorten: allereerst constitutioneel (met een grondwet, waarin vaak de macht van de koning is ingeperkt), zoals bijvoorbeeld in Nederland. De tweede vorm is een absolute monarchie (waarin alle macht bij de vorst ligt).
Koninkrijk der Nederlanden	In 1813 wordt Napoleon verslagen en Willem I tot Souverein Vorst van Nederland uitgeroepen. Omdat er een koning werd aangesteld, werd Nederland een monarchie.	Bij het Koninkrijk der Nederlanden hoorde niet alleen het gebied dat nu Nederland is, maar ook België. In 1830 kwamen de inwoners van België in opstand en werd België een onafhankelijk land.
Koning Willem I	In 1814 werd Willem-Frederik van Oranje de eerste koning van het Koninkrijk der Nederlanden. Hij kreeg toen de naam Willem I.	
Democratisering	Een ontwikkeling waarbij het bestuur van een land of groep democratischer wordt. De besluiten worden dan dus door meer mensen genomen dan voorheen.	
Parlementaire democratie	Een staatsvorm waarbij burgers invloed hebben, doordat zij de regering kunnen kiezen.	
Volksinvloed Grondwet 1848 Thorbecke Uitbreiding kiesrecht	Onder Koning Willem I wilde een steeds groter deel van de bevolking meer te zeggen hebben. Om een revolutie te voorkomen stemde de koning in met een nieuwe grondwet. Die werd in 1848 door de heer Thorbecke geschreven. Nederland kreeg toen een parlementair stelsel. Er stond onder andere een uitbreiding van het kiesrecht in: meer mannen (met voldoende vermogen) mochten daarna stemmen.	

8.2 Parlementair stelsel

Ministeriële verantwoordelijkheid	Met de invoering van de grondwet werden de ministers van de regering verantwoordelijk voor de politiek in plaats van de koning. De koning had dus veel minder invloed gekregen.	
Ideologieën	In de negentiende eeuw gingen meer mensen nadenken over hoe ze vonden dat het land bestuurd moest worden. Niet iedereen was het eens. Er waren verschillende stromingen.	
- Liberalisme	Het liberalisme wil zo veel mogelijk vrijheid voor iedereen en dat iedereen voor zijn eigen bestaan zorgt.	
- Confessionalisme	Het confessionalisme denkt over de politiek vanuit het geloof (protestants of katholiek).	

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

- Communisme	Het communisme wil dat alle bezit wordt afgeschaft en iedereen een gelijk deel van de inkomsten krijgt.	
- Socialisme	Het socialisme wil dat de staat mensen zoveel mogelijk ondersteunt.	
- Politieke partijen	Vanuit elke stroming ontstond later ook een (of meerdere) politieke partij(en).	
Grondrechten	In Nederland vinden we dat ieder mens bepaalde grondrechten heeft, zoals vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst.	De grondrechten van een land zijn in de grondwet opgeschreven.

8.3 Industriële revolutie

Industrialisatie	Een proces waarin steeds meer werkzaamheden verschuiven van mensen (handenarbeid) naar machines en het werk verschuift naar fabrieken.	
Huisnijverheid Spinnen Weven	Huisnijverheid is het thuis werken, vaak in de vorm van spinnen en/of weven. Het eerste is draad maken van wol, het tweede is een stof maken van de draad.	
Stoommachine	Een machine die aangedreven wordt door stoom(druk).	
Massaproductie	Wanneer producten in grote aantallen tegelijk geproduceerd worden. Dat betekent vaak dat de prijs laag is.	
Goedkope arbeid	In de ontstane fabrieken werkten arbeiders die heel simpele handelingen uitvoerden en dus geen scholing nodig hadden. Ze waren daarom heel goedkoop.	
Trekschuit	Een vervoersmiddel (boot) dat over kanalen (vaarten) getrokken wordt door paarden of mensen.	Voor de komst van de trein was dit de snelste en meest comfortabele manier van reizen.
Trein	In 1839 reed voor het eerst een stoomtrein. De trein verving langzamerhand de rol van de trekschuit en postkoets (diligence) als vervoermiddel.	De eerste stoomtrein reed tussen Amsterdam en Haarlem.

8.4 Gevolgen voor de arbeiders

Urbanisatie, verstedelijking	Een proces waarbij de stedelijkheid (grootte van de steden tegenover de hoeveelheid platteland) toeneemt.	Veel mensen trokken van het platteland naar de stad om in de fabrieken te werken. Die mensen gaan in de stad wonen, wat een uitbreiding van de stad betekent.
Gevolgen van de industrialisatie Leefomstandigheden Sociale kwestie	De arbeiders kwamen vaak in kleine, slechte woningen terecht, waar ze met grote gezinnen woonden. Er was geen riolering of stromend water en vaak ook geen daglicht of ventilatie. De omstandigheden waren dus beroerd en leidden tot veel ziektes. Langzaam zagen steeds meer mensen hoe erg deze sociale kwestie was en probeerden ze er iets aan te doen.	

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Milieuvervuiling	De natuur leed veel schade door alle rook en afval dat uit de fabrieken kwam.	Veel rivieren in industriesteden waren zwart van alle vervuiling die er in terecht kwam. Er uit drinken was dan ook levensgevaarlijk.
------------------	---	---

8.5 Opkomst emancipatiebewegingen

Vakverenigingen	Een vereniging van mensen die hetzelfde werk doen. Door zich te verenigen stonden ze sterker en konden ze meer eisen stellen aan het loon en de werkomstandigheden.	
Algemeen kiesrecht	Kiesrecht voor iedereen (vanaf 18 jaar). In Nederland werd het algemeen mannenkiesrecht in 1917 ingevoerd, in 1919 kregen ook vrouw kiesrecht.	
Verzuiling	Mensen verenigden zich vaak met mensen die dezelfde ideologie aanhingen, waardoor er op termijn geen contact was tussen mensen van de verschillende ideologieën. Dit leidde tot een aantal zuilen (katholiek, protestants, socialistisch en liberaal of overig).	Mensen leefden volledig binnen hun eigen zuil. Katholieken gingen bijvoorbeeld naar een katholieke school, een katholieke bakker en slager, een katholieke voetbalvereniging en uiteraard een katholieke kerk.
Aletta Jacobs	De eerste Nederlandse vrouw die officieel aan de universiteit mocht studeren (in 1871). Ze bleef zich daarna inzetten voor vrouwenrechten.	
Kinderwetje van Van Houten	In 1874 werd een wet ingevoerd die het verbod dat kinderen onder de 12 jaar in een fabriek werkten.	
Leerplichtwet	De leerplichtwet maakt het verplicht voor kinderen om naar school te gaan tot een bepaalde leeftijd. Bij het invoeren in 1901 was dat vanaf hun 6e tot hun 12e jaar.	

8.6 Imperialisme en nationalisme

Grondstoffen	Ruwe producten die verwerkt worden tot bruikbare voorwerpen of stoffen.	Aardolie is bijvoorbeeld een grondstof die verwerkt wordt tot benzine en plastic: producten die verkocht worden.
Afzetmarkten	Landen waar bepaalde producten verkocht worden.	
Modern imperialisme	Veel Europese landen hadden koloniën om grondstoffen vandaan te halen. Dezelfde koloniën werden ook gebruikt als afzetmarkt voor producten die in Europa gemaakt werden. De Europese landen verdienden dus twee keer aan de handel met de koloniën.	
Multatuli – Max Havelaar	In 1860 werd het boek 'Max Havelaar' uitgegeven. Het is geschreven door Multatuli, een bijnaam van Eduard Douwes Dekker. Hij had voor Nederland in Nederlands-Indië gewerkt en daar gezien hoe slecht de inheemse bevolking behandeld werd. Zijn boek was bedoeld om dat bekend te maken.	Het boek was een enorm succes en heeft er aan bijgedragen dat de overheid een ethische politiek ging voeren. Tegenwoordig wordt de naam 'Max Havelaar' gebruikt voor producten die tegen een goede prijs van de boeren gekocht zijn.

8.7 Grondstoffen, afzetmarkten en imperialisme

Cultuurstelsel	Om zeker te zijn dat Nederland voldoende grondstoffen uit Nederlands-Indië kon halen werden de grondeigenaren verplicht een deel van hun grond te gebruiken voor producten die Nederlandse handelaren goedkoop opkochten.	Belangrijke producten die verplicht verbouwd moesten worden, waren: koffie, thee, suiker en indigo (een kleurstof).
Inheemse bevolking	De oorspronkelijke bewoners van een land.	
Ethische Politiek	Rond 1900 werd in Nederland besloten dat men niet alleen zoveel mogelijk winst aan Nederlands-Indië moest verdienen, maar het land ook moest helpen met scholen, ziekenhuizen, enzovoorts.	

9 Tijd van wereldoorlogen en Holocaust (1900-1950)

9.1 Gevolgen van de crisis

Militarisme	Een land is militaristisch wanneer het leger een heel grote rol speelt in de samenleving.	
Nationalisme	Het eigen land (de natie) als het belangrijkste beschouwen en andere landen als minder zien.	
Kolonialisme	Het willen bezitten en veroveren van koloniën.	Sommige Europese landen zoals Italië en Duitsland hadden in de twintigste eeuw weinig of geen koloniën, maar wilden die wel veroveren.
Wapenwedloop	Meerdere landen die niet willen dat hun vijanden beter bewapend zijn en daarom zelf investeren in wapens.	Zo krijg je natuurlijk een cirkel: partij A ziet natuurlijk dat partij B weer nieuwe wapens heeft gekocht, waarna partij A dat ook doet. Dat ziet partij B weer en zij koopt vervolgens weer wapens, enzovoorts.
Eerste Wereldoorlog	Strijd tussen de Centralen en Geallieerden, tussen 1914 en 1918, die grotendeels in loopgraven werd uitgevochten.	
Centralen	Duitsland, Oostenrijk en het Turkse Rijk	
Geallieerden	Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland	
Loopgraven	Een soort gang in de grond, die gegraven werd om beschermd te zijn tegen de geweren van de vijand.	Die gangen werden op elkaar aangesloten, waardoor hele grote stelsels ontstonden.
Totale oorlog	Ook de burgers die niet in de oorlog vochten of in het gebied woonden kregen veel last van de oorlog: er was veel minder voedsel en brandstof, bijna alle mannen waren aan het front en veel mensen moesten in de wapenindustrie gaan werken.	

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Russische revolutie	In Rusland brak in 1917 een revolutie uit, mede dankzij de ellende die de oorlog veroorzaakte. Bij die revolutie werd de tsaar afgezet en kwamen de communisten aan de macht, onder leiding van Lenin.	Rusland wordt een communistisch land en gaat de Sovjet-Unie heten.
Tsaar	Russische titel voor keizer.	
Onbepaalde duikbotenoorlog	Het Duitse leger besloot geen rekening meer te houden met of een schip van het leger was of gewone burgers vervoerde en liet alle schepen zinken.	
Vrede van Versailles	In 1919 werd de vrede getekend die een eind maakte aan de Eerste Wereldoorlog. Dat gebeurde in de Franse plaats Versailles. Duitsland moest de schuld op zich nemen en kreeg zware maatregelen.	
Herstelbetalingen GebiedsafstandDemilitarisatie	Zo moesten ze enorme bedragen aan de andere landen betalen om de schade van de oorlog te herstellen, grote gebieden afstaan aan andere landen en mochten ze nog maar een heel klein aantal soldaten hebben en geen wapens meer maken.	
Neutraal	Nederland besloot aan het begin van de Eerste Wereldoorlog niet mee te willen vechten en verklaarde zich 'neutraal'.	
Distributiesysteem met bonkaarten	Omdat de handel afnam door de oorlog waren er minder voedsel, brandstof en andere belangrijke producten beschikbaar. Om deze eerlijk te verdelen, kreeg ieder gezin elke week een aantal bonnen. Je kon alleen een bepaald product kopen als je daar ook een bon voor had.	
Volkenbond	Na de oorlog was iedereen het er over eens dat zo iets nooit meer mocht gebeuren. Daarom werd de Volkenbond opgericht, een organisatie waarin landen via overleg konden proberen ruzies op te lossen.	De Volkenbond bleek weinig effect te hebben en werd daarom later opgeheven. Na de Tweede Wereldoorlog werd de Verenigde Naties opgericht met hetzelfde doel. Die organisatie bestaat nog altijd.
Interbellum	De periode tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog.	
Hoogconjunctuur	Periode waarin de economie alleen maar blijft groeien.	Na een periode van groei volgt altijd een periode van neergang.
Beurskrach	In 1929 stortte de beurs van de Verenigde Staten in. Hierdoor verslechterde de economie in de VS en Europa snel. De Beurskrach was het begin van de Grote Depressie.	
Grote Depressie	Periode na 1929, waarin het wereldwijd economisch zeer slecht ging. Er was grote werkloosheid en armoede.	
Colijn	Nederlands minister-president in de jaren '33-'39.	
Werkverschaffing	Om te zorgen dat werklozen niet alleen maar thuis zaten, werden allerlei projecten uitgevoerd waar zij verplicht aan moesten meewerken.	Het ging vaak om werk als het aanleggen van parken of graven van zwembaden.

9.2 Nationaalsocialisme

Nationaalsocialisme (of nazisme) - Antiparlementair - Antiliberaal - Anticommunistisch	Het gedachtegoed van Hitler en de nazi's. Zij waren tegen een staat met verkiezingen, tegen persoonlijke vrijheid en tegen het communisme.	
Fascisme	Het gedachtegoed van Mussolini. Hij was de leider van Italië en het voorbeeld voor Hitler.	
- Führerprincipe	Een overeenkomst tussen het fascisme en nazisme is het Führerprincipe: er is één leider die iedereen volgt.	
Lebensraum	Het idee dat Duitsland het recht had op een groter grondgebied.	
Antisemitisme	Het geven van de schuld van alle problemen aan de Joden en willen dat de Joden verdwijnen.	
NSDAP	Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij of Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei. Een partij met extreem nationalistische en racistische denkbeelden. Zie ook hierboven: 'nationaalsocialisme' en 'antisemitisme'.	
Dictatuur	Een staat waarin de absolute macht bij één persoon of groep ligt.	
Totalitaire staat	Een staat waarin de politieke leiding (vaak een dictator) alle onderdelen van het bestuur en het leven bepaalt.	
Censuur	Wanneer de staat zijn macht gebruikt om bepaalde informatie tegen te houden.	De nazi's zetten propaganda in om mensen ervan te overtuigen dat de Joden de schuld waren van alle problemen.
Propaganda	Communicatie die heel sterk één enkele boodschap laat horen en vaak de waarheid heel simpel voorstelt. Propaganda had in de Tweede Wereldoorlog vaak de vorm van posters.	
Indoctrinatie	Het doordringen van de gedachten van mensen, door ze maar één kant van het verhaal te laten horen.	
Rassenwetten	De nazi's wilden een 'zuiver volk' creëren. Daarom moesten mensen die zogenaamd minder waren verdwijnen. Dat gold voor de groepen mensen links:	
- Joden	mensen met het joodse geloof of Joodse ouders;	
- Roma en Sinti	vaak 'zigeuners' genoemd;	
- Homofielen	mensen die op mensen van hetzelfde geslacht vallen;	
- Gehandicapten	mensen met een lichamelijke of geestelijke beperking;	
- Andersdenkenden	iedereen die het niet met het de nazi's eens was.	

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Concentratiekampen Kampen waar tegenstanders van de nazi's en Joden werden opgesloten. Ze moesten daar zware arbeid verrichten onder afschuwelijke omstandigheden. De meesten overleefden de kampen niet.

NSB Nationaalsocialistische Beweging. Een politieke partij die het nationaalsocialisme van Hitler aanhing en in Nederland probeerde te verspreiden.

Mussert Leider van de NSB.

9.3 Jodenvervolgung

Holocaust De vervolging en vernietiging van de Joden in Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Februaristaking Staking van Amsterdamse arbeiders in februari 1941. De arbeiders kwamen in opstand toen er een razzia plaatsvond.

Deportaties Het vervoeren van gevangenen naar doorvoer- of concentratiekampen.

Westerbork Doorvoerkamp in Nederland in de provincie Drenthe. Hier werden Nederlandse Joden verzameld en daarna per trein naar concentratiekampen in andere landen gestuurd.

Auschwitz Bekendste concentratiekamp, gelegen in Polen.

9.4 Tweede Wereldoorlog

Blitzkrieg Snelle verrassingsaanval met een sterk leger, zodat de vijand snel verslagen kan worden.

Pearl Harbor Japanse aanval op de Amerikaanse vloot op 7 december 1941. De haven waar de Amerikaanse schepen lagen, heette Pearl Harbor.

Na deze aanval verklaarden de VS de oorlog aan Japan en Duitsland, die bondgenoten waren.

D-Day 6 juni 1944, de dag waarop de legers van de Verenigde Staten, Engeland en Canada Frankrijk via de kust binnenvielen om Europa te bevrijden.

Burgerslachtoffers Burgers die niet in het leger vechten, maar toch overlijden als gevolg van de oorlog.

Tweefrontenoorlog Duitsland moest zowel in het westen vechten tegen Engeland en Frankrijk, als in het oosten tegen Rusland.

Hiroshima en Nagasaki Japanse steden die Amerika met een atoombom vernietigde.

Na deze bombardementen gaf Japan zich over.

Capitulatie Overgeven aan de vijand.

Ballingschap Naar een ander land vluchten of weggestuurd worden.

Collaboratie Samenwerken met de bezetter van je land.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Razzia	Actie waarbij een straat of wijk werd afgezet en alle huizen werden gecontroleerd op onderduikers of andere vijanden.	
Radio Oranje	Radio-uitzendingen door de Nederlandse regering en koningin, die naar Engeland gevlucht waren.	Het was tijdens de Tweede Wereldoorlog verboden een radio in huis te hebben, maar veel mensen verstopten er toch één om naar Radio Oranje te kunnen luisteren.
Verduisteren	Het donker maken van ramen met gordijnen of platen.	Iedereen moest zijn ramen verduisteren van de Duitsers. Als er namelijk geen licht vanaf de grond kwam, konden Engelse piloten niet zien waar ze waren en dus ook geen bombardementen uitvoeren.
Onderduiken	Verstoppen in een huis (kelder, zolder o.i.d.) of op het platteland, om te voorkomen dat je werd opgepakt.	De allerbekendste onderduikster is Anne Frank.
Anne Frank	Joods meisje dat bekend is geworden door het dagboek dat ze schreef tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen ze ondergedoken zat in Amsterdam	
Persoonsbewijzen	De Duitsers verplichtten alle Nederlanders van veertien jaar en ouder om een persoonsbewijs bij zich te hebben.	Dankzij de persoonsbewijzen konden de Duitsers direct iemand controleren op illegale activiteiten.
Hongerwinter	De winter van 1944-1945. In het westen van Nederland waren zeer weinig voedselvoorraden en er was geen transport mogelijk.	In die winter was er ook sprake van een enorme kou. De combinatie zorgde ervoor dat veel mensen overleden.
Voedseldropping	Eind april 1945 lieten de Engelsen en Amerikanen voedselpakketten aan parachutes neerkomen boven West-Nederland.	
Dodenherdenking	Op 4 mei worden met twee minuten stilte de doden herdacht van de Tweede Wereldoorlog en van latere conflicten.	De herdenking is op de Dam in Amsterdam en op andere plaatsen, zoals in het voormalige kamp Westerbork.
Dag van de Vrijheid	Op 5 mei wordt de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog gevierd als de Dag van de Vrijheid.	

10 Tijd van televisie en computer (1950-HEDEN)

10.1 Rol nationale bewegingen in Nederlandse koloniën

Japane bezetting Indië	Tijdens WO II verovert Japan Nederlands-Indië in 1942.	Deze Japanse bezetting duurt tot 1945: de capitulatie van Japan na de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki.
Kampen in Indië	Ongeveer 100.000 blanke mensen in Indië zijn door de Japanners in kampen geplaatst. Er zijn aparte kampen voor mannen en voor vrouwen. Jongens, ouder dan tien jaar, gaan naar het mannenkamp.	Het leger in Indië is krijgsgevangen gemaakt door de Japanners. Deze krijgsgevangenen zijn onder meer ingezet bij de aanleg van spoorwegen op Sumatra en in Thailand (Birma-lijn).
Onafhankelijkheidsbeweging	Nationalistische groeperingen in Indië willen onafhankelijkheid. Op 17 augustus 1945 roepen Soekarno en Hatta de onafhankelijke Republiek Indonesië uit.	Tegen het einde van WO II kregen de nationalisten / republikeinen belofte van de Japanners: in de toekomst onafhankelijkheid, een eigen vlag en een eigen volkslied.
Politionele acties	Nederland stuurde meer dan 100.000 soldaten naar Indië om strijd te leveren tegen de republikeinen. Die strijd werd wel de politionele acties genoemd, maar was in feite een koloniale oorlog.	De pogingen van Nederland om de republikeinen te onderwerpen werden internationaal afgekeurd, met name door Amerika.
Onafhankelijkheid Indonesië 1949	Aan die oorlog kwam een einde in 1949 toen Nederland de onafhankelijkheid van Indonesië erkende.	Nieuw-Guinea vormde geen onderdeel van de overeenkomst. Dit gebied hoorde tot 1969 bij Nederland.
Onafhankelijkheid Suriname 1975	Als al vele landen in Afrika en Azië onafhankelijk geworden zijn gaan in Suriname ook stemmen op om onafhankelijk te worden. Op 25 november 1975 wordt die onafhankelijkheid een feit.	Alle inwoners van Suriname moeten kiezen of ze Surinaams of Nederlands staatsburger willen worden. Ruim 130.000 Surinamers komen naar Nederland in 1975.
Nederlandse Antillen	De Nederlandse Antillen is een verzamelnaam voor eilanden in de Cariben, die verbonden zijn met Nederland.	Het gaat om Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Saba, St. Eustatius en Bonaire.
Status Aruba, Curaçao en Sint Maarten	Aruba is vanaf 1996 een eigen land in het Koninkrijk der Nederlanden. Datzelfde geldt voor Curaçao en Sint Maarten sinds 2010.	Deze landen maken alle deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden.
Status Saba, St. Eustatius en Bonaire	De eilanden Saba, St. Eustatius en Bonaire zijn bijzondere gemeenten.	Als bijzondere gemeenten maken ze deel uit van Nederland.
<h3>10.2 Koude Oorlog</h3>		
Koude Oorlog	Na WO II ontstaat een gespannen situatie tussen het kapitalistische Amerika en de communistische Sovjet-Unie. Beide landen breiden hun bewapening enorm uit, met name hun atoomwapens.	Omdat er niet echt oorlog gevoerd wordt, noemt men de tijd van 1948 tot 1989 wel de Koude Oorlog of de tijd van gewapende vrede.

Begrip	Omschrijving	Voorbeeld of toelichting
Invloedssferen	De wereld is verdeeld in twee blokken: het westen en het oosten.	Beide blokken proberen de grenzen van deze invloedssferen voortdurend te veranderen.
Satellietstaten	Aan beide blokken zijn landen verbonden, die formeel onafhankelijk zijn, maar toch bij een blok horen.	Satellietstaten van het Oostblok waren Polen, Oost-Duitsland (DDR), Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Roemenië en Bulgarije. De Russen noemden de Amerikaanse bondgenoten in Europa (o.a. Nederland) satellietstaten van Amerika.
IJzeren Gordijn	Het IJzeren Gordijn is de streng beveiligde grens dwars door Europa: aan de ene zijde het Westblok en aan de andere zijde het Oostblok	Als gevolg van de onderhandelingen over de toekomst van Europa wordt Europa gescheiden in een westelijk en een oostelijk deel. De Britse premier Churchill noemt de grens het IJzeren Gordijn.
Containment	Containmentpolitiek houdt in het ondersteunen van volken, die bedreigd worden in hun vrijheid.	Een voorbeeld van containmentpolitiek is de steun die Amerika aan Europa gaf na WO II om te voorkomen dat Rusland invloed zou krijgen in deze landen.
Marshallplan	Economisch herstelplan voor West-Europese landen na WO II in 1947.	Het plan is genoemd naar de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Marshall.
Stichting BRD en DDR	In 1949 zijn de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) en de Duitse Democratische Republiek (DDR) opgericht.	Na WO II is het oosten van Duitsland een Russische bezettingszone, de geallieerden bezetten het westelijk deel. De stad Berlijn is verdeeld in een Russisch en een geallieerd deel.
NAVO	De Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) is een samenwerkingsverband op het gebied van defensie tussen Amerika en de bondgenoten, opgericht in 1949.	Leden waren naast de Verenigde Staten Canada en West-Europese landen.
Warschaupact	Het Warschaupact is het samenwerkingsverband op het gebied van defensie tussen Rusland en de bondgenoten, opgericht in 1955.	Leden waren alle communistische landen in Oost-Europa met uitzondering van Joegoslavië.
Stalin	Stalin is de leider van Rusland tijdens en na WO II. Hij zorgt voor een band van communistische satellietlanden tussen West-Europa en Rusland.	Stalin overleed in 1953.
Kernwapens / wapenwedloop	Om tijdens de Koude Oorlog een evenwicht in bewapening te hebben tussen West en Oost produceerden beide kanten atoomwapens. De blokken boden tegen elkaar op: er is sprake van een wapenwedloop.	Tijdens de Koude Oorlog is er voortdurend de dreiging van een atoomoorlog. Maar er zijn al zoveel atoombommen geproduceerd, dat een atoomoorlog het einde van de wereld zou betekenen.
Berlijnse Muur 1961	Om te voorkomen dat burgers van de DDR naar het Westen vluchtten via West-Berlijn besloot de regering van de DDR in 1961 een muur aan te leggen tussen Oost- en West-Berlijn.	Deze muur is pas in 1989 weer open gegaan.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Cubacrisis	In 1962 ontstaat er een crisis om Cuba. Rusland bouwt daar installaties voor kernraketten.	Cuba is destijds bevriend met Rusland en wordt door Amerika gezien als satellietland van Rusland.
Kennedy en Chroetsjov	De Amerikaanse president Kennedy en de Russische leider Chroetsjov weten te voorkomen dat er een nieuwe wereldoorlog ontstaat. De kernraketten gaan weer weg van Cuba.	In ruil hiervoor trekt Amerika de kernraketten uit Turkije terug.
Glasnost	De Russische leider Gorbatsjov probeert omstreeks 1990 openheid (glasnost) te brengen in de communistische partij in Rusland.	Glasnost is samen met perestrojka de aanpak van Gorbatsjov om de economie in de Sovjet-Unie weer op gang te krijgen.
Perestrojka	De Russische leider Gorbatsjov probeert omstreeks 1990 economische en staatkundige hervormingen binnen de communistische partij door te voeren.	Glasnost is samen met perestrojka de aanpak van Gorbatsjov om de economie in de Sovjet-Unie weer op gang te krijgen en corruptie uit te bannen. Hij hoopt onder andere zo te bereiken dat er meer eigen initiatief komt.
Reagan en Gorbatsjov	De Amerikaanse president Reagan en de Russische leider Gorbatsjov zijn de leiders, die de meeste kou van de Koude Oorlog via verdragen weten weg te nemen.	
Val Berlijnse Muur	In 1989 valt de Berlijnse Muur en kunnen inwoners van de DDR weer naar het vrije Westen.	In feite was het communistisch bewind in de DDR failliet.
Ineenstorting Oostblok	In december 1991 werd de Sovjet-Unie opgeheven: het einde van het Oostblok.	Lidstaten van de Sovjet-Unie ontwikkelden zich tot onafhankelijke regeringen.
Verenigde Naties	De Verenigde Naties is de overkoepelende organisatie van landen in de wereld, opgericht in 1945.	De Verenigde Naties houden zich bezig met mensenrechten, wereldeconomie, veiligheid en cultuur.
Veiligheidsraad	De Veiligheidsraad is onderdeel van de Verenigde Naties en is verantwoordelijk voor vrede en veiligheid in de wereld.	De Raad bestaat uit vijftien leden, waaronder de permanente leden Engeland, Frankrijk, de Verenigde Staten, China en Rusland. Besluiten worden alleen aangenomen als de permanente leden allemaal voor stemmen; zij hebben vetorecht.

10.3 Pluriform Nederland

10.3.1 Economische veranderingen

Wederopbouw	Na WO II is enorm ingezet op de wederopbouw van het land.	Nederland krijgt hierbij van 1947 tot 1953 steun van Amerika via het Marshallplan (zie boven).
EGKS / (E)EG / EU	In 1951 is de eerste economische samenwerking in Europa vormgegeven: de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS). In 1967 werd de samenwerking uitgebreid: Europese Gemeenschap (EG). In 2009 ontstond de Europese Unie (EU).	Sinds 1 juli 2013 telt de Europese Unie 28 lidstaten, waaronder voormalige Oostbloklanden als Polen en Hongarije.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Verzorgingsstaat	In een verzorgingsstaat zorgt de regering voor het welzijn van de burgers.	Het gaat onder andere om gezondheidszorg, onderwijs, werkgelegenheid en sociale zekerheid.
Drees - AOW	Kabinetten Drees bouwen na WO II aan de Nederlandse verzorgingsstaat. Een aspect van de verzorgingsstaat is de Algemene Ouderdomswet uit 1956: een ouderdomspensioen voor iedere Nederlander.	Andere voorbeelden zijn onder andere regelingen voor weduwen en wezen en de kinderbijslag.
Jaren '60	In de jaren '60 nam in Nederland de welvaart toe. De lonen stegen.	Mensen konden daardoor een woning kopen of huren, een televisie en een auto aanschaffen en op vakantie gaan.
Consumptie- maatschappij	De consumptiemaatschappij is een maatschappij waarin de mensen geld hebben om producten te kopen: te consumeren.	Tot die producten horen in deze tijd ook de televisie en de auto.
Oliecrises	Oliecrises waren er in 1973 en 1979: er was toen een tekort aan olie. Dit leidde in Nederland tot werkloosheid.	Olieproducerende landen in het Midden-Oosten stopten de olielevering of lieten de prijzen stijgen vanwege Westerse steun aan Israël.
Werkloosheid jaren '80	Met name de tweede oliecrisis luidde een periode van economische achteruitgang in met snel stijgende werkloosheid.	Bedrijven als DAF (personenauto-industrie) en Fokker (vliegtuigbouw) verdwijnen. Hoogovens en KLM moeten aansluiting zoeken bij buitenlandse bedrijven.
Invoering euro	In 2002 wordt in een aantal lidstaten van de EU de nationale munt vervangen door de euro.	Anno 2015 kan in achttien lidstaten betaald worden met de euro.
10.3.2 Sociaal-culturele veranderingen		
Amerikanisering	Amerikanisering is het overnemen van aspecten van de Amerikaanse cultuur, ook in Nederland.	Amerikaanse bedrijven verspreiden zich over de wereld: McDonalds, Coca Cola, Pepsi, KFC, Starbucks. ...
Gastarbeid	Gastarbeid is het aantrekken van arbeiders uit het buitenland, die tijdelijk (gast) hier verblijven.	In de jaren zestig groeide de vraag naar arbeidskrachten. Gastarbeiders kwamen uit Zuid-Europese landen (Spanje, Portugal, Italië en Griekenland) en in een latere fase uit Marokko en Turkije.
Migranten	Migranten zijn mensen die zich in Nederland vestigen uit het buitenland.	Vanaf 1960 is Nederland een immigratieland, enerzijds vanwege de gastarbeiders, anderzijds vanwege de asielzoekers.
Multiculturele samenleving	Een samenleving met mensen uit verschillende culturen.	Na WO II komen uit Nederlands-Indië de Indische Nederlanders en de Molukkers. Daarna de gastarbeiders, gevolgd door golven asielzoekers.
Jongerencultuur	Cultuur van de eerste naoorlogse generatie, fel protesterend tegen autoriteiten en instellingen. 1965: de Provo-beweging	De jongeren gingen over tot acties, demonstraties, bezettingen en kraken (tegen de woningnood).

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Ontkerkelijkking	Ontkerkelijkking is het verlaten van de kerk door de christenen.	Ontkerkelijkking heeft betrekking op alle geloofsgemeenschappen. Na WO II bezocht in Limburg nog 80% van de rooms-katholieken de kerk, in 2009 was dat nog maar 8%.
Ontzuiling	Ontzuiling is het verschijnsel dat mensen steeds meer buiten hun eigen zuil, hun eigen levensbeschouwelijke groep, gaan leven.	Voor WO II kent Nederland een organisatievorm in zuilen: onder andere rooms-katholiek, protestant, socialistisch. Iedere zuil heeft zijn eigen verenigingen.
Feminisme	Feminisme is de beweging die opkomt voor vrouwenemancipatie met name op het gebied van de verhouding man-vrouw.	In het begin van de jaren '70 strijdt de actiegroep Dolle Mina voor gelijkberechtiging van man en vrouw.
Vrije tijd	Vrije tijd is de tijd die een mens vrij te besteden heeft.	Tijdens de groei van de consumptiemaatschappij werd die vrije tijd gekenmerkt door tijd voor televisie en vakanties (met de auto).
Annie M.G. Schmidt	Schrijfster van radio- en televisieseries, van kinderboeken, cabarettteksten en musicals, waarin zij vanaf de jaren '50 de brave burgerlijke samenleving bekritiseerde.	Radioserie <i>De familie Doorsnee</i> . Televisieseries <i>Pension Hommeles</i> en <i>Ja zuster, nee zuster</i> Kinderboeken <i>Jip en Janneke</i>

10.3.3 Technologische ontwikkelingen

Vervoer	Het vervoer wordt gekenmerkt door een toenemende mobiliteit: dankzij de auto, de moderne schepen, de (straal)vliegtuigen en zelfs de ruimtevaart.	De tijd dat iemand zijn hele leven niet uit zijn dorp komt, is definitief voorbij.
Televisie	De televisie is niet meer weg te denken uit de huiskamer en zorgt ervoor dat de hele wereld die huiskamer binnenkomt.	De eerste officiële, regelmatige televisie-uitzendingen startten in 1951. Vanaf 1967 werd er in kleur uitgezonden.
Computers	Computers hebben een centrale plaats verworven in het leven van de hedendaagse mens.	Computers zorgen voor een enorm veranderde manier van werken.
Kernenergie	Kernenergie is energie die opgewekt wordt in kerncentrales. Ook in Nederland staan dergelijke centrales.	Er is een groeiend verzet tegen kernenergie door ongelukken in Rusland en Japan, maar ook omdat het afval van de reactoren moeilijk op te bergen is vanwege de lange duur van de radioactiviteit.
Aardgas – Slochteren	In 1959 is bij Slochteren een enorm gasveld gevonden. Nederland schakelde over op aardgas.	De vondst van het enorme gasveld leidde tot sluiting van de mijnen in Zuid-Limburg. In 1974 is de laatste staatsmijn gesloten.
1953 Watersnoodramp	In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 werden Zeeland, en delen van West-Brabant en Zuid-Holland getroffen door een enorme watersnoodramp. Nog voor de winter van 1953 werden de dijkgaten gedicht.	Meer dan 1800 mensen vonden de dood, 72.000 mensen werden dakloos, 200.000 hectaren waren overstroemd, tienduizenden woningen waren vernield, vijfhonderd kilometer dijk was weggeslagen.

Begrip

Omschrijving

Voorbeeld of toelichting

Deltawerken

In 1957 wordt het Deltaplan aangenomen en wordt een begin gemaakt met de Deltawerken: het afsluiten van zeegeten en de verhoging van de zeedijken.

De deltaxerken werden uitgevoerd in de periode 1957-1987.

Milieu - milieuwetten

Er komt steeds meer oog voor wat de mens met het milieu doet en wat daarvan de gevolgen zijn. Via wetten wordt geprobeerd het milieu te ontzien.

De industrialisatie en het toegenomen autoverkeer zorgden voor aantastingen van het milieu en resulteerden vanaf de jaren '60 in milieuwetten.